

Muzeul – de la cabinet de curiozități, la instituționalizare

**Evoluția reglementărilor legislative
și administrative din domeniul muzeal**

CUPRINS

Argument.....	9
---------------	---

PARTEA I

Muzeul – o istorie milenară, o instituție de actualitate

1. Muzeul – evoluția istorică a conceptului de muzeu.....	11
2. Antichitatea și proto-muzeele.....	15
3. Evul Mediu – creștinismul și negarea Antichității.....	17
4. Renașterea și nașterea muzeului.....	20
5. Epoca modernă.....	24
6. Muzeul contemporan.....	37
7. Istoria colecțiilor și muzeelor din România.....	51
8. Muzeul viitorului.....	58

PARTEA a II-a

Cadrul normativ și administrativ internațional din domeniul muzeal și al patrimoniului cultural mobil – tratate, convenții, recomandări și organizații internaționale

1. Tratatе internaționale.....	65
2. Organizații specializate de cooperare internațională pentru prevenirea și combaterea traficului ilicit de bunuri culturale.....	82
3. Acte normative ale Uniunii Europene, privind circulația bunurilor culturale.....	83
4. Organisme internaționale de colaborare în domeniul muzeal.....	105
5. Concluzii.....	107

PARTEA a III-a

Modele și sisteme normative și administrative în domeniul muzeal – cadre normative și instituționale naționale

1. Repere istorice în legislația privind sistemul muzeal și protejarea patrimoniului cultural mobil în România.....	111
2. Cadrul normativ național în domeniul muzeal și al protejării patrimoniului cultural mobil.....	177
3. Sisteme străine – prezentare.....	225
4. Concluzii – scurtă analiză comparativă asupra sistemului juridic și instituțional român și a sistemelor străine prezentate.....	307

PARTEA a IV-a

Concluzii - de lege ferenda, propuneri privind modificarea și completarea reglementărilor din domeniul muzeal și al patrimoniului cultural mobil

1. Revizuirea instituției juridice a „clasării” bunurilor culturale mobile.....	311
2. Bunurile culturale – obiect al dreptului de proprietate publică.....	314

3. Revizuirea noțiunii de „patrimoniul cultural național mobil”	315
4. Revizuirea regimului de aplicare a normelor de conservare și restaurare a bunurilor culturale mobile	317
5. Revizuirea regimului de control și monitorizare a comerțului cu bunuri culturale mobile	318
6. Revizuirea modului de exercitare a dreptului de preempțiune al statului	320
7. Exproprierea bunurilor culturale mobile	320
8. Revizuirea regimului de circulație a bunurilor culturale mobile	321
9. Revizuirea statutului experților în domeniul patrimoniului cultural mobil	322
10. Revizuirea statutului Comisiei Naționale a Muzeelor și Colecțiilor	324
11. Îmbunătățirea sistemului de formare profesională în domeniul protejării patrimoniului cultural.....	326
12. Revizuirea regimului general al muzeelor și colecțiilor publice.....	327
13. Perspective legislative	330
BIBLIOGRAFIE.....	345

PARTEA I

Muzeul – o istorie milenară, o instituție de actualitate

1. Muzeul – evoluția istorică a conceptului de muzeu

O istorie a muzeelor, oricât de scurtă ar fi aceasta, trebuie să se îndrepte către originile ideii de muzeu, către resorturile care au dus la apariția și materializarea acestei idei și la uimitoarea ei transformare ei în timp.

Pentru a ajunge la începuturile muzeului, nu putem folosi decât o „arheologie” inversă, pornind de la ceea ce este muzeul astăzi – o rețea complexă de activități și obiective care se cer analizate individual și împreună.

Așadar, ce este un muzeu? „O instituție non-profit, permanentă, aflată în serviciul societății și al dezvoltării acesteia, deschisă publicului, care colecționează, conservă, cercetează, comunică și expune patrimoniul material și imaterial al umanității și al mediului înconjurător, în scopuri legate de educație, studiu și agrement”, potrivit definiției integratoare adoptate de Consiliul Internațional al Muzeelor (I.C.O.M.), în Statutul său.³

Dincolo de orice definiție formulată de un organism de specialitate (în acest caz, pentru prima oară în 1946), este general cunoscut faptul că muzeul există în jurul patrimoniului pe care îl are în grijă. Descrierea dată de I.C.O.M. surprinde istoric, cronologic, această dezvoltare a instituției muzeale, în relație directă cu patrimoniul deținut: pentru a exista, muzeul a avut mai întâi nevoie de o colecție de obiecte; aceste obiecte, pentru a continua să existe, au avut nevoie de un muzeu care să le păstreze și care să explice de ce ele trebuie să continue să existe și de ce trebuie să continue a fi înțelese de publicul muzeelor, atât cel actual, cât și cel viitor, după cum observa profesorul Andrew McClellan⁴, păstrarea obiectelor pentru generațiile următoare fiind fundamentală.

³ "A museum is a non-profit, permanent institution in the service of society and its development, open to the public, which acquires, conserves, researches, communicates and exhibits the tangible and intangible heritage of humanity and its environment for the purposes of education, study and enjoyment." – Statutul I.C.O.M. (revizuit 2016), art. 3, pct. 1 - <http://icom.museum/the-organisation/icom-statutes/3-definition-of-terms/#sommaire> content (Accesat: 4 mai 2017), (tr.a.).

⁴ Andrew McClellan (ed.), *Art and its Publics - Museum Studies at the Millennium*, Blackwell Publishing, 2003, p. 2: "First, public access is always paired with a commitment to preserve objects for posterity, and if obliged to compete with each another owing to the fragility and uniqueness of the object, preservation will always win out. In a sense, then, museums serve a notional future public as much as real visitors in the present."

Cu toții am colecționat sau colecționăm obiecte – jucării în copilărie, timbre, cărți, muzică, obiecte de podobă sau alte lucruri, mai puțin obișnuite; albumele de fotografii de familie sunt niște muzee în miniatură. Înclinația de a colecționa este o constantă a comunităților umane și am putea, deci, afirma că muzeul răspunde unei nevoi fundamentale. O nevoie fundamentală, dar, totodată, foarte selectivă, pentru că nu colecționăm orice, ci doar obiecte „de valoare”.

Care este valoarea pe care o căutăm sau pe care o găsim în lucrurile colecționabile? Ce le face colecționabile? Raritatea, faptul că sunt neobișnuite, vechimea, frumusețea, legăturile afective pe care le avem cu ele, amintirile pe care le poartă. De cele mai multe ori, obiectele de colecție, odată intrate în această categorie, și-au pierdut utilitatea, funcția imediată; această trans-utilitate este trăsătura lor comună, chiar și în cazul obiectelor cu rol decorativ la origine sau al obiectelor produse chiar cu scopul depășirii lumii imediate, vizibile⁵. Depășindu-și condiția inițială, bunurile de colecție ne învață, demonstrează lucruri extraordinare, ne conectează la un trecut aproape dispărut, la teritorii necunoscute și îndepărtate, la universuri imaginate, ne fac să transcendem cotidianul, reflectă asupra noastră câte ceva din natura lor singulară.

Teoriile privind originea muzeelor au atribuit acumularea de bunuri culturale fie înclinației înnăscute pentru frumos, care ne face să ne înconjurăm de obiecte purtătoare de emoție estetică (teoria „subiectivo-estetică”), fie înclinației naturale către obiecte strălucitoare, deosebite, chiar dacă nefolositoare practic, proprie nu doar oamenilor, ci și unor animale (teoria „biologică”); o altă teorie, cea „filologică”, explică răspândirea muzeelor prin imitarea modelului templelor muzelor din Grecia Antică.⁶

Termenul „muzeu” este considerat a fi derivat din latinescul „museum”, la rândul său provenit din greaca veche – „mouseion”, templu al muzelor, spațiu pentru studiul științei și al artelor.⁷ Era, de asemenea, un spațiu al contemplației și al filosofiei⁸ – ca acel *Mouseion* din Alexandria, înființat de Ptolemeu I Soter, în secolul al III-lea î.e.n. și menționat de Strabon, sau ca cel din Școala lui Platon din Atena, considerat primul proto-muzeu cunoscut⁹,

⁵ Krzysztof Pomian, „Des saintes reliques à l'art moderne: Venise-Chicago, XIIIe-XXe siècle”, Editura Gallimard, 2003, pp. 8-9.

⁶ P.I. Galkina, V.K. Gardanov, I.P. Ivanițkin, K.G. Miteaev, G.A. Novîtki, N.N. Plavilșikov, „Bazele muzeologiei sovietice”, Ministerul Culturii, București, 1957, p. 11-12. „Bazele muzeologiei sovietice”, un adevărat manual de muzeologie, riguros întocmit, dincolo de unele aspecte ideologice caracteristice epocii, alături de alte lucrări de specialitate publicate în blocul estic european, în anii 50 - spre exemplu, „Conservarea și restaurarea colecțiilor de muzeu” elaborată de specialistul rus M.V. Farmakovski, 1954; „Evidența colecțiilor de muzeu: Manual practic pentru muzeografi” elaborată de specialistul cehoslovac K. Tuček, 1956 – au fost traduse de Ministerul Culturii și diseminate în rețeaua muzeală, ca instrumente de formare și îndrumare profesională în organizarea științifică a sectorului muzeal.

⁷ Paula Findlen, „The Museum: Its Classical Etymology and Renaissance Genealogy” în „J. Hist Collections”, 1989; 1 (1): 59-78. doi: 10.1093/jhc/1.1.59.

⁸ Geoffrey D. Lewis, „History of Museums” în „Encyclopaedia Britannica”, <https://www.britannica.com/topic/history-of-museums-398827> (Accesat: 4 mai 2017).

⁹ Henry George Liddell, Robert Scott, „A Greek-English Lexicon” revised and augmented throughout by Sir Henry Stuart Jones, with the assistance of Roderick McKenzie. Clarendon Press, Oxford, 1940.

care, așa cum remarca muzeologul american Bonnie Pitman, era, ca și muzeul contemporan, un spațiu al obiectelor și ideilor care ne ajută să înțelegem lumea din jurul nostru¹⁰.

În textele critice post-coloniale, unii autori identifică și modele non-occidentale de spații și practici similare celor muzeale, cum ar fi altarele și templele din culturile indigene din Asia, Africa și Oceania, spații sacre de păstrare a unor obiecte de valoare, cu semnificație religioasă, magică și de comemorare a strămoșilor – ca cele din Arhipelagul Malaezian, „parsoeroan” – temple din Sumatra menite să adăpostească spiritele înaintașilor, dar și obiecte utilizare în celebrarea cultului lor, cele mai multe dispărute la începutul secolului al XIX-lea, odată cu convertirea populației locale la alte religii -, „lumbung” – hambare pentru orez în care se păstrează și bunurile de preț ale familiei (vase de jad chinezești, instrumente muzicale), încă prezente la sfârșitul secolului XX în insula indoneziană Borneo -, „pataka” – spații pentru obiecte de cult și de podoabă, arme, dar și pentru păstrarea hranei, la populațiile Maori, cu rol de reprezentare socială a deținătorului și a strămoșilor acestuia.¹¹

În Occident, *mouseion*-ul antichității clasice grecești a fost însușit de romani, care l-au transformat în „museum” și l-au transmis mai departe.

De la conceptul antic de spațiu (clădire, construcție) dedicat preocupărilor înalte, „muzeul” va primi sensul mai larg de colecție și spațiul aferent acesteia abia în secolul al XV-lea, în epoca Renașterii florentine, când renaște și el pentru a desemna colecția de artă și antichități a lui Lorenzo Magnificul; două sute de ani mai târziu, termenul „museum” era folosit în Europa pentru a numi colecțiile de curiozități¹² - cea a lui Ole (Olaus) Worm, din Copenhaga, de exemplu, sau Musaeum Tradescantianum – colecția lui John Tradescant de la Londra, denumită „muzeu” în catalogul propriu, editat în 1656, și care a devenit fondul principal al Muzeului Ashmolean din Oxford, deschis în 1683¹³.

Între aceste epoci, autorul primului tratat de muzeografie¹⁴, Samuel Quiccheberg, lansează ideea de origine teatrală, a muzeului ca teatru (imagine) complet al universului – „Theatrum amplissimum”, care poate cuprinde și

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0057%3Aentry%3D%2368883&redirect=true> (Accesat: 4 mai 2017).

¹⁰ Bonnie Pitman, „Muses, Museums, and Memories” în „Daedalus”, vol. 128, nr. 3, America's Museums (Summer, 1999), p. 1-31, ed. The MIT Press pentru American Academy of Arts and Sciences - <http://www.jstor.org/stable/20027565> (Accesat: 9 martie 2021) - „(...) both are gathering places of objects and ideas that assist individuals in understanding the world around them.”, p. 2.

¹¹ Christina Kreps, „Non-Western Models of Museums and Curation in Crosscultural Perspective” în „A Companion to Museum Studies”, Sharon MacDonald (ed.), Blackwell Publishing Ltd., 2006, p. 459-461.

¹² Henry George Liddell. Robert Scott, *op.cit.*, *loc.cit.*

¹³ Geoffrey D. Lewis, *op.cit.*

¹⁴ Titlul lucrării lui Samuel Quiccheberg este „*Inscriptiones vel Tituli Theatri amplissimi, complectentis rerum universitatis singulas materias et imagines eximias, ut idem recte quoque dici possit*” (1565).

împărtăși întreaga cunoaștere a lumii¹⁵. Categoriile pe care muzeul lui Quiccheberg le aducea împreună (și pe care le putem identifica și astăzi în muzee) erau: *Naturalia, Mirabilia, Artefacta, Scientifica, Antiquites și Exotica*.

La noi, «Cuvântul muzeu a apărut în cultura română pentru prima dată la Dimitrie Cantemir (1717), acesta utilizându-l în sensul de „cămări” care adăpostesc valorile istorice utile învățăturii.»¹⁶

În secolul al XVIII-lea va apărea muzeul modern, sub forma muzeului național, după modelul Luvru – expresie a celor mai înalte realizări ale unei națiuni, emblemă identitară și reper social.

Denumirea de „muzeu” este universal consacrată din acest moment și replicată, mai întâi, în toate marile imperii europene și, nu cu mult mai târziu, în întreaga lume. Muzeul era, așadar, un tezaur de obiecte de valoare excepțională pentru civilizația umană, adunate cu grijă, păstrate, expuse în locuri excepționale și ele, spre a fi admirate, pentru publicul larg (deși, după normele de astăzi, ar fi mai potrivit să numim acel public „privilegiat”). Cum cele mai multe colecții naționale au fost și rodul erudiției și cercetării, rolul educativ și științific al muzeelor s-a consacrat și el odată cu muzeul modern.

Secolul al XIX-lea a adus o expansiune teritorială importantă a muzeelor și, totodată, o specializare a acestora, potrivit tipului de colecții deținute – de istorie, artă, știință și, desigur, mixte.

Secolul XX marchează profesionalizarea completă a muzeelor și muzeologiei și internaționalizarea domeniului muzeal, în special prin înființarea organismelor multinaționale din domeniu – în primul rând, Consiliul Internațional al Muzeelor¹⁷ și comitetele asociate acestuia. Colectarea patrimoniului este încă prioritară, ca și dezvoltarea științei și tehnicilor de conservare și restaurare a bunurilor culturale și pregătirea specialiștilor în domeniul muzeal. Cercetarea și publicarea colecțiilor devin activități muzeale de bază, inventarierea și metodele de catalogare se perfecționează și se standardizează, iar programele educaționale se dezvoltă masiv în a doua jumătate a secolului. Pe lângă profesionalizare, secolul XX desăvârșește și democratizarea muzeelor – accesul este asigurat pentru un public mereu mai numeros, uneori muzeele devin componentă permanentă a educației formale.

Secolul al XXI-lea găsește muzeul sub forma sa de instituție de cultură, cu un rol social consolidat, chiar dacă uneori aflat în incertitudini financiare, care caută să se dezvolte dincolo de granițele culturii în sensul ei tradițional. Muzeul este nu doar păstrător de patrimoniu, laborator științific și educator, ci este și vector de dezvoltare economică, brand local sau național, actor-reactor și integrator social, rampă pentru avangarda artistică a contemporaneității și spațiu pentru experimente cu noile tehnologii.

¹⁵ Susanna Pettersson, Monika Hagedorn-Saupe, Teijamari Jyrkkiö, Astrid Weij (ed.), *Encouraging Collections Mobility – A Way Forward*, Finnish National Gallery, Helsinki, 2010, ISBN 978-951-53-3286-8, p.16-17.

¹⁶ Ioan Oprîș, *Managementul muzeal*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2008, p. 126.

¹⁷ International Council of Museums, abreviat I.C.O.M.

2. Antichitatea și proto-muzeele

Ne întoarcem la originile antice ale muzeului, pentru a aminti câțiva premergători ai muzeului contemporan.

Tezaurile sunt forme pre-muzeale istorice, care s-au păstrat până astăzi – fie ele tezaurile oricărei cetăți antice importante, ale unor conducători sau comunități din epoci trecute; termenul ne este cunoscut sub mai multe forme azi: vorbim în mod curent despre tezaurile dacice, vedem tezaurile monetare în expozițiile muzeale permanente, dezbatem problema tezaurului românesc trimis la Moscova în primul război mondial sau a tezaurului Băncii Naționale; muzeograful român lucrează în mod curent cu bunurile culturale clasate în categoria juridică „tezaur” a patrimoniului cultural național mobil iar legislația internațională operează cu termenul „tezaur național”.

„Thesaurioi” (gr.) / „tezaurile” originale, cum ar fi cele construite de cetățile grecești la Delfi, în sec. VI-V î.e.n., erau construcții dedicate zeilor, pentru a comemora victorii militare și adăposteau obiecte de preț, de obicei o parte din prada de război a învingătorului; aceste rezerve puteau fi folosite de orașele-state în situații de urgență, pentru nevoi publice sau pentru refacerea construcțiilor-*thesaurioi*. Cele mai cunoscute sunt tezaurile ridicate la Delfi de corintieni și atenieni. Alte *thesaurioi*, edificate în apropierea templelor, conțineau obiecte de artă, curiozități și erau deschise publicului, uneori percepându-se o taxă de intrare¹⁸; cei care aveau în grijă tezaurile erau hieropii, ei inventariind bunurile primite ca ofrandă, prin consemnarea descrierii acestora, a zeului pentru care erau depuse, a numelui și locului de origine al donatorului¹⁹. De asemenea, ca urmare a numărului mare de obiecte donate, apare tot acum și necesitatea creării „depozitelor” de obiecte în alte spații decât cele principale ale construcțiilor votive destinate pelerinajelor și vizitării, astfel încât vor fi săpate în stâncă locuri subterane de depozitare, „*favissae*”, pentru bunurile mai puțin importante²⁰.

Toate acestea ne conduc la concluzia evidentă că aceste tezaurile pot fi considerate forme antice complexe ale muzeului și modul lor de organizare este echivalent cu cel actual, având reguli, norme pentru inventariere, documentare, conservare și valorificare a bunurilor deținute.

Galeriile de artă își găsesc precursorii tot în Grecia Antică și, ulterior, în Imperiul Roman; pinacotecile [„*pinakothēkē*” din „*pinak*” - tăbliță, pictură și „*thēkē*” – cutie, cută (gr.)²¹] erau galerii pentru picturi votive, dedicate zeilor; în sec. al V-lea î.e.n., exista o pinacotecă la Atena, pe Acropole, în aripa de nord a Propileelor, unde erau expuse picturi vestite, printre care și cele ale pictorului

¹⁸ Geoffrey D. Lewis, *op.cit.*

¹⁹ Corina Nicolescu, *Muzeologie generală, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1979, p. 14.*

²⁰ *Ibidem.*

²¹ „Pinacotheca” Merriam-Webster.com. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/pinacotheca> (Accesat: 4 mai 2017).

Polygnot (după care se vor face mai târziu copii în Pergam-ul elenistic și în villa din Tivoli a împăratului roman Adrian construită în secolul al II-lea e.n.)²²; alte pinacoteci cunoscute în Grecia Antică se aflau la Efes și la Samos²³.

Cum am amintit deja, conceptele de „thesauroi”, „mouseion”, „pinakothēkē” vor fi preluate și în Roma antică și se vor transmite mai departe, în timp și spațiu.

Roma va da „muzeului” sensul de loc de întâlnire al cărturarilor²⁴, mai degrabă decât pe cel de loc al obiectelor. Obiectele de valoare își vor găsi locul propriu în edificiile publice sau în reședințele patricienilor romani care au preluat modelele artistice ale Greciei Antice și în arhitectură, sculptură și pictură. Asociate artei oficiale, publice, sculpturile reprezentând personalități politice, militare și culturale alcătuiesc adevărate galerii în biblioteci și în alte clădiri cu destinație publică, prelungind în spațiul cetății tradiția galeriei de busturi ale strămoșilor expuse în atrium-ul caselor romane.

În secolul I î.e.n., împăratul Octavian Augustus ridică la Roma porticul dedicat sorei sale, Octavia, pentru a expune acolo douăzeci și șase de statui ecvestre comandate de Alexandru Macedon lui Lysippos, iar porticul lui Pompei adăpostea picturi realizate de pictori greci vestiți, exodul artei antice elene începând deja; Templul Concordiei, refăcut de Augustus, avea alăturată o colecție de opere de artă și obiecte prețioase și era supravegheat de custozi-ghizi, ca și alte monumente romane similare²⁵. Tot atunci, generalul Agrippa, ginerele împăratului, afirmă într-un discurs public necesitatea păstrării colecțiilor de artă în spațiul public și nu în cel privat cu acces limitat²⁶.

Europa nu este, însă, singurul leagăn al muzeelor.

În orașul babilonian Ur (aflat astăzi pe teritoriul Irak-ului), în secolul al VI-lea î.e.n., fiica regelui Nabonidus, Ennigaldi-Nanna, alcătuieste o colecție de antichități care a fost descoperită împreună cu o tăbliță ceramică ce conținea descrierea unor inscripții din secolul al XXI-lea î.e.n.

Această tăbliță nu este singulară, o altă descoperire a fost făcută în aceeași zonă geografică, la Larsa, ea conținea mai multe tăblițe datând din secolul al XX-lea î.e.n., ce reproduceau inscripții mai vechi, utilizate în școli, ca „material didactic”.²⁷

„Vechiul Testament” menționează în „Cartea Regilor” că, în Palestina, Ezechias a arătat solilor babilonieni încăperile sale destinate păstrării obiectelor din metale prețioase, armelor, mirodeniilor și altor bunuri rare, aflate în aceste tezaure²⁸.

²² Corina Nicolescu, *op.cit.*, p. 14-16.

²³The Editors of Encyclopædia Britannica, "Pinacotheca", "Encyclopædia Britannica", <https://www.britannica.com/topic/pinacotheca> (Accesat: 4 mai 2017).

²⁴ Corina Nicolescu, *op.cit.*, p. 16.

²⁵ *Ibidem*, p.17.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷Geoffrey D. Lewis, *op.cit.* - <https://www.britannica.com/topic/history-of-museums-398827#ref608824> (Accesat: 4 octombrie 2017).

²⁸ Corina Nicolescu, *op.cit.*, p.15.

În China, dinastiile imperiale sunt legate de colecțiile de obiecte prețioase încă din secolul al XVI-lea î.e.n.; este binecunoscută armata războinicilor de teracotă care protejează mormântul împăratului Shih Huang-ti (secolul al III-lea î.e.n.) și la fel de cunoscut este și faptul că în palatul său se aflau numeroase obiecte rare și de preț; împăratul Wu-ti (sec. II-I î.e.n.) a înființat o academie de artă înzestrată cu o colecție de lucrări de pictură și caligrafie din fiecare provincie chineză; în secolul al III-lea e.n., împăratul Hsien-ti deținea o galerie de portrete ale miniștrilor săi.²⁹

Încheiem această scurtă istorie a proto-muzeelor antice amintind că cele mai vechi „colecții” de obiecte prețioase (de cult sau decorative) provin din inventarele mormintelor paleolitice.

3. Evul Mediu – creștinismul și negarea Antichității

Răspândirea creștinismului și recunoașterea sa drept credință oficială a Imperiului Roman în secolul al IV-lea, căderea Imperiului Roman de Apus în secolul al V-lea și ocuparea Europei de către populațiile migratoare războinice, „barbare”, străine de tradiția culturală greco-romană, au dus la pierderea a nenumărate vestigii artistice ale lumii antice și la răsturnarea pentru mai multe secole a valorilor umaniste ale acestei tradiții la care se va reveni în epoca Renașterii, începând cu secolul al XIV-lea.

Primele viziuni creștine din Imperiul Roman, asupra artei antichității, erau marcate de respingerea reprezentărilor figurative și, mai larg, de respingerea oricăror forme de manifestare plastică ce ar fi putut fi considerate idolatre. Astfel, Clement din Alexandria (sec. II-III), unul dintre primii teologi creștini, apreciază materialitatea artei drept incompatibilă cu spiritualitatea creștină și întocmește chiar și un inventar al statuilor – obiecte ale idolatriei păgâne -, aflate în temple ³⁰. Tertullian, un alt important teolog creștin, care a trăit până la mijlocului secolului al III-lea, a pledat și el împotriva idolilor vechilor religii ale Imperiului Roman și, în același timp, împotriva preluării temelor mitologice greco-romane în noua religie³¹.

Tezaurile, însă, colecțiile de bunuri de preț, vor supraviețui și în Evul Mediu și își vor găsi adăpost în noile temple ale noii credințe, printre popoare vechi și noi – în mănăstirile, catedralele și bisericile creștine.

Dintre comorile lumii antice, gemele și cameele vor fi păstrate și integrate ca elemente decorative în obiectele de cult creștine³². Un nou tip de obiecte va deveni obiect al fervorii religioase, al comerțului și al colecționării: relicvele

²⁹ Geoffrey D. Lewis, *op.cit.*, <https://www.britannica.com/topic/history-of-museums-398827#ref608824> (Accesat: 13 mai 2017).

³⁰ Corina Nicolescu, *op.cit.*, p. 17.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*.

sfinților, fie ele autentice sau nu³³. Astfel, **Veneția** ajunsese cea mai importantă deținătoare de relicve, după Roma, în secolul al XIII-lea, acestea fiind considerate obiecte strategice pentru Republică, ce trebuiau obținute cu orice preț și, la nevoie, prin orice mijloace (ca în cazul jefuirii Constantinopolului, în timpul Cruciadelor), care atrăgeau pelerini și avantajele economice.³⁴

Mănăstirile sunt păstrătoarele manuscriselor antice, biblioteci și „centre de conservare” a acestora – „scriptoriile”. Arta miniaturilor atinge rafinamentul cel mai profund, noile manuscrise alăturându-se tezaurelor celor vechi. Unele dintre colecțiile de artă și carte excepționale ale Evului Mediu sunt cele din Perioada Carolingiană (748-814); din această epocă, se păstrează și în țara noastră, la Biblioteca Batthyaneum din Alba-Iulia, lucrarea cunoscută sub numele de „Codex Aureus”. Carol cel Mare va aduce în capitala regatului său, la Aix-la-Chapelle, piese de artă romană și bizantină, alături de relicve și alte obiecte prețioase de rit creștin ce alcătuiau împreună adevărate tezaure³⁵; după moartea lui Carol cel Mare, acestea au fost împărțite între mai multe noi case regale³⁶.

Un aspect important al acestei epoci este apariția inventarelor sistematice și sistemice ale tezaurelor așezămintelor religioase³⁷. Inventarele medievale consemnau și operațiuni ca donațiile, lucrările și obiectele comandate, achizițiile, topirea materialelor prețioase, lista obiectelor dispărute din tezaur, transferurile permanente și transferurile temporare (cum ar fi cele menite să protejeze tezaurul în iminența unor invazii)³⁸. Descrierea obiectelor era centrată asupra materialității lor, informațiile privind natura materialelor constituente fiind rareori însoțite de amănunte privind decorația sau aspectul; în unele inventare exista o ordine de preferință, primele înregistrări fiind ale celor mai prețioase obiecte, cele liturgice precedând bunurilor comune; existau patru categorii de bunuri în tezaure: veștmintele, broderiile liturgice, obiectele liturgice și manuscrisele liturgice³⁹.

În Imperiul Bizantin, fastul imperial și bogăția artei acestei epoci se vor regăsi și în practica tezurizării prăzilor de război importante, a darurilor primite, a veștmintelor și obiectelor de podoabă de la curțile împăraților bizantini. Tezaurul Imperial de la Constantinopol avea un spațiu special alocat

³³ Edward Alexander, *Museums in Motion: An Introduction to the History and Functions of Museums*, Nashville, 1979, p. 5.

³⁴ Krzysztof Pomian, *Des saintes reliques à l'art moderne: Venise-Chicago, XIIIe-XXe siècle*, Editura Gallimard, 2003, p. 26-27.

³⁵ Corina Nicolescu, *op.cit.*, p. 18.

³⁶ Geoffrey D. Lewis, *op.cit.*

³⁷ Joseph Salvatore Ackley, *Re-approaching the Western medieval church treasury inventory, c. 800-1250*, p. 6, in *Journal of Art Historiography*, nr. 11/decembrie 2014: "It was under the Carolingians that church treasuries came to be systematically inventoried and quantified at the behest of the state, and the Carolingian practice provided a template for subsequent centuries." 11/JSA1 (Accesat: 17 iulie 2017).

³⁸ Joseph Salvatore Ackley, *op.cit.*, p. 7, 11/JSA1 (Accesat: 17 iulie 2017).

³⁹ Joseph Salvatore Ackley, *op.cit.*, p. 24, 11/JSA1 (Accesat: 17 iulie 2017).

în palat și o administrație proprie⁴⁰, noua capitală de la Ravenna va fi înzestrată nu doar cu palate și construcții religioase, ci și cu tezaure (obiecte prețioase) pentru fiecare dintre aceste noi simboluri ale puterii. Clisiarnițele sunt noile „muzee”, în aceste clădiri special amenajate în incinta mănăstirilor fiind depuse și îngrijite odoarele bisericești. Similare, întrucâtva, clisiarnițelor erau și relicvarele – locuri pentru păstrarea moaștelor -, și veștmintariile – încăperi în special pentru haine și broderii de rit sau decorative.

Devoțiunea creștină a fost dovedită public, de-a lungul întregului Ev Mediu european, prin daniile generoase făcute bisericilor și mănăstirilor de către principi și nobilime, inclusiv în Țările Române, tezaurele monastice ajungând să adune „daruri opulente, inclusiv manuscrise costisitoare și relicvare cu o tehnică elaborată, sculpturi și splendide obiecte liturgice”⁴¹.

Și în Orientul Apropiat apar noi edificii religioase, asociate noii credințe musulmane: la Mecca exista un tezaur încă din secolul al VIII-lea, iar în Irak, la Nadjab, la mormântul vărului Profetului Mohamed, Ali, a fost descoperit un alt tezaur datând din secolul al XIX-lea⁴².

Se pare că cel mai vechi muzeu al lumii exista încă din secolul al VIII-lea în Japonia, la Shōsō-in, în mănăstirea Todaiji din orașul Nara, păstrându-se până astăzi⁴³ și fiind inclus în Lista Patrimoniului Mondial U.N.E.S.C.O.. „Shoso” desemna un spațiu-depozit al edificiilor administrative sau al templelor budiste, unde erau păstrate bunuri de valoare. Împărăteasa Kōmyō a dăruit templului Todaiji peste 600 de obiecte care avuseseră o semnificație deosebită pentru soțul său, împăratul Shōmu, în timpul vieții acestuia⁴⁴.

În Evul Mediu târziu, vor reapărea la Roma marile colecții particulare, deschise publicului: cardinalul Giordano Orsini, spun cronicile, a adunat vestigii romane pe care le-a expus sub forma unui cabinet de antichități, în secolul al XII-lea, tot atunci când, într-un gest de recuperare a tradiției antice, Columna lui Traian este declarată „monument al eternității” printr-un edict emis în 1162.⁴⁵

În secolul al XII-lea, comerțul cu antichități își extinde aria de „operare”, obiectele fiind dislocate din locul lor de origine și transportate la distanțe mari; principala sursă a acestor bunuri culturale este Italia, însă nu este singura: cruciadele vor aduce în Europa comori ale Bizanțului și mărturii creștine din

⁴⁰ Corina Nicolescu, *op.cit.*, p. 18.

⁴¹ Jean Sorabella, „Monasticism in Western Medieval Europe” în „Heilbrunn Timeline of Art History”, The Metropolitan Museum of Art, New York, 2000 - . http://www.metmuseum.org/toah/hd/mona/hd_mona.htm (originally published October 2001, last revised March 2013): „All over Europe, rulers and aristocrats demonstrated their adherence to Christian ideals by presenting monastic communities with lavish gifts, including costly manuscripts and elaborate reliquaries, sculpture, and splendid liturgical objects.” (Accesat: 9 martie 2021).

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Edward Alexander, *loc.cit.*

⁴⁴ Imperial Household Agency, <http://shosoin.kunaicho.go.jp/en-US/Home/About/History> (Accesat: 30 mai 2017).

⁴⁵ Corina Nicolescu, *op.cit.*, p. 19.

Oriental Apropiat.⁴⁶ Abația Saint-Denis de lângă Paris, aflată sub protecția regilor Franței în secolul al XII-lea, adăpostește o „colecție” pe măsura statutului său, unele dintre obiecte fiind romane sau bizantine; Henry de Blois, fratele regelui Angliei, aduce acasă, dintr-o călătorie la Roma, statui antice.⁴⁷ Roma va fi, iată, o sursă de obiecte dorite și colecționabile timp de mai multe secole.

Chiar dacă semnificația spirituală și aura simbolică atribuite obiectelor considerate prețioase în Evul Mediu au fost diferite de cele ale Antichității greco-romane, chiar dacă interpretarea creației artistice a trecut, din registrul credințelor păgâne și al forului public-cetățenesc, în cel al dogmei creștine, fundamentul convențiilor sociale a rămas același: „frumosul”, oricare ar fi acesta, este prețuit, materialele-valoare de schimb își mențin universalitatea; colecțiile supraviețuiesc, cresc și merg înainte, în timp. Prin mijlocirea acestor bunuri materiale, omul își apropie și înțelege universul.⁴⁸

4. Renașterea și nașterea muzeului

Este deja consacrată asocierea aforismului atribuit de antici lui Protagoras, „Omul este măsura tuturor lucrurilor”, cu perioada Renașterii, epocă a recuperării tradiției greco-romane a Europei și, într-un fel, a recuperării unui mileniu de scindare și transformare culturală, a depășirii austerității de gândire medievale și reînnoșării esenței umaniste a civilizației europene. Nu putem afirma fără reținere că muzeul s-a născut din acel spirit al timpului care a contestat mecanismele mercantile ale catolicismului și a adus victoria raționalismului, pe de-o parte, și care, mai apoi, s-a manifestat prin proliferarea opulenței artistice a Contra-Reformei începute în secolul al XVI-lea, însă el este cu certitudine o expresie a acelei epoci și, în fond, o imagine a fiecăreia dintre epocile pe care le-a parcurs.

Renașterea muzeului antic în această perioadă a însemnat și nașterea muzeului în accepțiunea sa modernă, contemporană – la Florența, în Italia secolului al XV-lea, la curtea familiei Medici.

Lorenzo de Medici (Lorenzo Magnificul, 1449-1492), reprezentantul unei clase sociale noi, în ascensiune, care nu deținea noblețea de sânge, reînvie tradiția greacă a academiei platoniene și memoria *mouseion*-ului din Alexandria, adăugând numelui său noblețea artelor și a științelor.⁴⁹ Colecția de manuscrise și de geme antice pe care o alcătuiește primește denumirea de „Museo dei codici i cimeli artistici”⁵⁰ („cimeli” însemnând „memorabilia”).

Întocmirea de inventare ale colecțiilor, practică pe care am amintit-o ca deja instituită în Evul Mediu, se extinde acum. Din inventarele familiei Medici, care

⁴⁶ Geoffrey D. Lewis, *op.cit.* (Accesat: 16 iulie 2017).

⁴⁷ Susanna Pettersson, Monika Hagedorn-Saupe, Teijamari Jyrkkiö, Astrid Weij (ed.), *op.cit.*, p. 15.

⁴⁸ *Ibidem*, p.12.

⁴⁹ Susanna Pettersson, Monika Hagedorn-Saupe, Teijamari Jyrkkiö, Astrid Weij (ed.), *op.cit.*, p. 16.

⁵⁰ Corina Nicolescu, *op.cit.*, p.20.